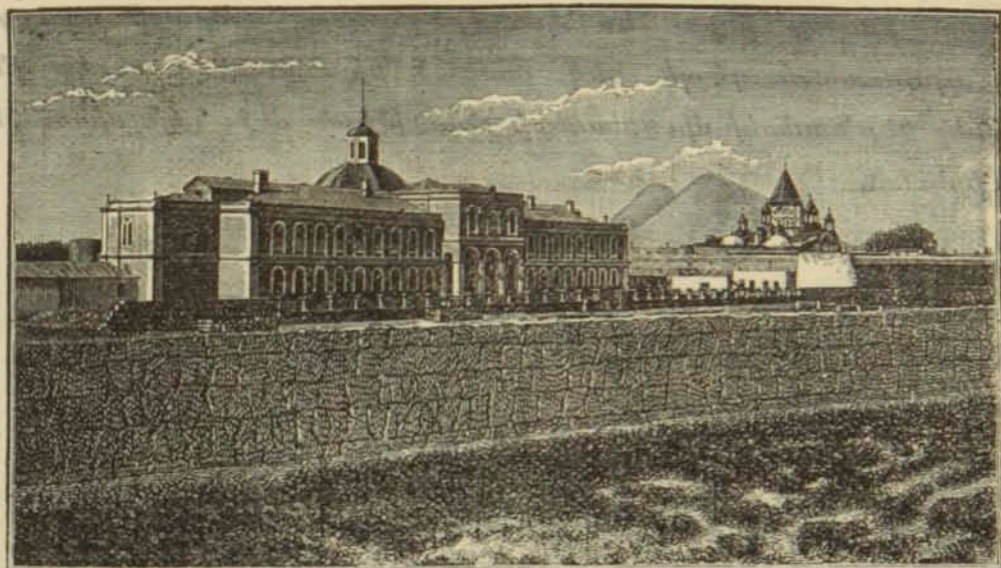

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ԴԵՍԻՆԴԵՐԻ ՆԱՄԱԿՆԵՐԸ ԵՒ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ՎԱՏԻԿԱՆԻ
ՀՐՈՎԱՐՏԱԿՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ. 1869—1887:

(Հարուճակութիւն և վերջ):

ԻԴ.

ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՅՈՆ ՇՏԷՅԵԼԷՆ ԴԵՍԻՆԴԵՐԻՆ:

19 Մարտի 1887 թ.

Մեծարգոյ Տէր Stiftsprobst և արքունի խորհրդական. Ձեր սոյն
ամսի 1-ին ինձ ուղղած նամակի մէջ ի միջի այլոց գրել էիք
այս: «Ձեմ կարող չենթադրել, որ Դուք, Ձերդ Գերապատուութիւն,

գրել էք ինձ քաջալերելով ընկերների խրախուսանքից կամ մինչ Ձեզ հասած հեռաւոր գրգիռներից դրդուած: Ձեր նամակի այդ կտորը կարօտ է ուղղութեան: Բարեհաճեցէք հաւատալ, որ այդ քայլը անելու համար ոչ ընկերներս են խրախուսել և ոչ էլ հեռաւոր գրգիռներ են հասել ինձ: Ձեզ նորից դիմելու միտքը յղացայ ինքս. ես կատարեցի այդ պարտքի զգացումից դրդուած և դէպի Ձեզ տածած սիրուց: Թոյլ տուէք ինձ չմտնել Ձեր նամակի միւս մասերի քննութեան մէջ: Նոյն սիրով Ձեզ նուիրուած:

ԱՆՏՈՆԻՈՍ

Արքեպիսկոպոս Միւնխենի և Ֆրէյզինգենի:

ԻԵ.

ՐՈՒՅՅՅՕ ՍՅԵԼԼԱ ՆՈՒԻՐԱԿԸ — ԴԵՕԼԼԻՆԳԵՐԻՆ

1 Հոկտեմբ. 1887 (թ. 1):

Հռչակաւոր դուկտոր! Այս մի մասնաւոր և մտերմական (КОМ-
Фиданциальная) նամակ է, որի մասին ոչ ոք գիտէ: Ես հաճոյք
եմ զգում գրել, ենթագրելով որ ակտորժելի կըլինի Ձեզ իմա-
նալ իմ Ձեր անձի վերաբերմամբ ունեցած զգացմունքներս:

Եթէ ամենասուրբ կոյս du Rosaire և Ձեր բարի պահապան
հրեշտակը ներշնչեն Ձեզ ամենամեծ մխիթարութիւն պատճառե-
լու եկեղեցուն ընտանեկան մեծ տօնի առթիւ, որ մենք պէտք է
շուտով կատարենք մեր Ս. Հօր յոբելեանի օրը, ես ինձ կընուի-
րեմ Ձեր տրամադրութեան:

Արուհեան նորին սրբութեան հաճելի էր կարգել ինձ իւր
ներկայացուցիչ Բաւարիայում, ուստի ցանկալի է որ ամենամեծ
ուրախութիւնը հասնի նորան Մարիա-Բաթա-Նի-նից և որ

1) Դեօլլինգերին գրած այս և թէ միւս պատասխանների բնագիրը ֆը-
րանսերէն է:

կազմուի մի այլ հանդիսաւոր տօն բազմաթիւ գիտնականների
 և բարեկամների մէջ, որոնք սիրում են այն պատճառով, որ
 Զեզ են սլարոական իրանց կրթութեամբ:

Խնդրում եմ Զեզ, հռչակաւոր դոկտոր, ընդունեցէք իմ ան-
 կեղծ զգացմունքները:

Արքեպիսկոպոս Պետրի, առաքելական նուիրակ:

ԻԶ.

ԴԵՅԻՆԵՐ ԲՈՒՖՖՅՈ ՍՅԻԼԱ ՆՈՒԻՐԱԿԻՆ:

12 Հոկտեմ: 1887 (թ. 1):

Monseigneur! իմ հասակի մարդիկ նախ մտածում են մահուան
 և ապա այդ աղէտից (катастрофѣ) յառաջացած հետեանքնե-
 րի մասին: Վլխաւոր հոգսս, որ շատ բնական է, է հանգստաց-
 նել և վտանգներից ազատ կացուցանել խիղճս: Ենթարկուելով
 բանադրանքի պրելատի կողմից, որին Պիոս Թ. այդ գործի հա-
 մար առատ պարգեւատրեց գովասանքներով, ահա տասնևից
 տարի է որ զգում եմ կարիք չարհամարհել այն ամէնը, ինչ որ
 կարող է օգնել բացատրելու այն՝ թէ ինչպէս պէտք է պահեմ
 ինձ այդ տանջող դրութեան մէջ: Ես կարող էի կատարել բազ-
 մաթիւ չարագործութիւններ անպատիժ, քանի որ եկեղեցական
 կարգապահութիւնը (дисциплина) Վերմանիայում անչափ ներո-
 ղամիտ է. բայց այն յանցանքը, որի մէջ մեղադրում են ինձ
 չլսուած չափով էր. ես հրաժարուեցի փոխել իմ հաւատը, հա-
 ւատալ և դաւանել այնպիսի մի վարդապետութիւն, որի հակա-
 ռակը ինձ սուրբեցրել էին իմ մանկութեան օրերում և որի
 սխալ լինելը հաստատեցին իմ յիշուելովեց ամեայ սլարապմունք-
 ներս և հետազօտութիւններս: Այդ բաւական էր որ եօթանա-
 սուն երկու ամեայ ծերուկին, որ մինչև այժմ չէր գրաւել իւր

1) Դեօլլինգերի այս պատասխանի բնագիրը ֆրանսերէն է:

վերայ ոչ մի կշտամբանք և յանդիմանութիւն. ենթարկել պատժի որ եկեղեցու վարդապետութեամբ աւելի ծանր է քան մահը:

Թոյլ տուէք ինձ, monseigneur, բերել այստեղ մի քանի անձնական փաստեր, որոնք գուցէ թէ կարողանան թեթեացնել մասամբ Ձեր դատաստանի խստութիւնը:

Իմ գործունէութեան որպէս ուսուցչապետ աստուածաբանութեան շարունակուեց 47 տարի—այն է՝ 1823—1871 թ.: Այդ երկար ժամանակուայ ընթացքում ես դասախօսում էի այն, ինչ որ Պիոս Թ-ի 1870 թ. որոշումներին հակառակ էր: Ամբողջ աշխարհը գիտէր և կարող է իմանալ ինչ որ ես հաւատում և ուսուցանում էի այդ հարցի նկատմամբ: Այստեղի մէկը միւսին յաջորդող զանազան առաքելական նուիրակներ չէին կարող անգետանալ այդ: Նոքա ինձ հետ վարւում էին բարեհամբոյր և ոչ միայն նոքա, այլ և ոչ մի գերմանական, կամ ֆրանսիական կամ անգղիական եպիսկոպոս չէ ասել ոչ մի խօսք կամ չէ արել ոչ մի ակնարկ, որից կարողանայի գուշակել նոցա դժգոհութիւնը իմ դասաւանդութեան մասին: Ես ուսուցանում էի այն, ինչ որ սովորեցրել էին ինձ իմ ուսուցիչները, ինչ որ հաստատուել էր իմ հետազօտութիւններով և ինչ որ գտնում էի պատմական և աստուածաբանական աշխատութիւնների մէջ, որոնց համարում էի աւելի հիմնաւոր, այն է՝ որ պապերի անսխալականութիւնը վերջին յամանակի հնաբաժ կարծիք է, որ այժմ եկեղեցին տանում է: Վերագրելը այդ ամբողջ կաթողիկական աշխարհին կրկնէր, ինչպէս ասում է մի շատ տարածուած անգլիական հաւատի ձեռնարկ, բողոքական լուտանք:

Ես գիտեմ բազմաթիւ անհրաժեշտ վկաների և նոցա բերանից գուրս թռած խոստովանութիւններից, որ վատիկանի ժողովն ազատ չէր, որ նորանում գիմել են սպառնալիքների, ահաբեկութիւնների և պատրանքների: Ես այդ գիտեմ եպիսկոպոսներից, որոնց նամակները մինչև այժմ էլ պահում եմ կամ որոնք ինձ բերանացի խոստովանել են այդ: Նոյն Միւնխենի արքեպիսկոպոսը, որ բանագրեց ինձ, եկաւ ինձ մօտ Հռոմից վերադառնալու հետևեալ օրը և պատմեց ժողովի մանրամասնութիւնները,

որոնք չթողին իմ մէջ ոչ մի կասկած: Ճշմարիտ է որ բոլոր պրե-
լատները հնազանդեցան. բոլորն իրանց արդարացնելու համար ա-
սում էին. «մենք չենք ուզում բաժանումն ձգել (sxusma)»: Եւ
ես չեմ ցանկանում լինել անդամ բաժանուած հասարակութեան.
ես չեզոքացած եմ: Համոզուած լինելով որ իմ դէմ յայտնած
վճիռն անարդար և իզուր է, ես դարձեալ համարում եմ ինձ
անդամ կաթողիքական մեծ եկեղեցու և ինքն եկեղեցին Ս. Հայ-
րերի բերանով ասում է, որ այգալիսի բանադրանքը չի կարող
վնասել իմ հոգուն:

Իմ անաթեմա ստանալու օրից անցել է տասնևվեց տարի: Ես
այդ ժամանակը գործ եմ դրել նորից ուսումնասիրելու և հե-
տազօտելու, աղբիւրներից նոր տեղիկութիւններ քաղելու և հե-
տեւելու աւանդութիւններին դարից դար: Խորազնին հետազօ-
տութիւնը այսպէս կոչուած վկայութիւնների, որոնք քաղել եմ
յօգուտ ժողովների գրած շարադրութիւններից, ցոյց տուեց որ
դոքա են մի խումբ եղծումներ, մտացածին վկայութիւններ և
կեղծիքներ, որոց մեծ մասի ստութիւնը յայտնի էր Ժ. Գարում:

Այժմ, Mauseigneur, ինչ էք կամենում ինձանից: Մի՞թէ պար-
տական եմ ասելու աշխարհին՝ կաթողիկներ և բողոքականներ
նայեցէք ինձ վերայ որպէս մի ազէտ մարդու, որ ամբողջ կէս
դար խաբեց իրան և ուրիշներին և որը ըմբռնեց ճշմարտու-
թիւնը միայն իւր երկար կեանքի վերջին օրերում: Կըհաւատան
արդեօք ինձ մարդիկ, որոնք ընդունակ են դատելու այդ տեսակ
հարցերի մասին: Ես գիտեմ թէ ի՞նչ կասէին նոքա: Մէկ մասը
կասէր. ահա մի ծեր մարդ նորից մանկացած (rimbambito) իսկ
միւսը—թէ նա ստախօս և ստոր կեղծաւոր մարդ է. —նա իւր
ամբողջ կեանքումն էր այգալէս կամ այժմ դարձաւ: Իսկ յե-
տոյ իմ առաջին պարտքը պէտք է լէնէր հերքել ինքս ինձ, իմ
աշխատութիւնները, որոնք թարգմանուած են շատ լեզուներով,
և ապացուցանել որ նոքա ոչ այլ ինչ են, բայց եթէ մոլորու-
թիւնների մի ցանց: Դա կըլինէր իսկապէս միակ իրողութիւնը
աշխարհում և Դուք ամբողջ եկեղեցական պատմութեան մէջ
չէք կարող ցոյց տալ նման հոգեկան փոփոխութիւն:

Այստեղ թոյլ եմ տալիս ինձ, Monseigneur, բերել մի բնորոշ իրողութիւն: Երբ արքեպիսկոպոսը, ինչպէս ինքն է ասում հնազանդելով պապի հրամանին հաղորդեց իմ դէմ հրատարակած վճիռը, ինքը նոյնպէս հրամայեց յայտնել ինձ, որ ես ենթարկուած եմ բոլոր պատիժներին, ինչ որ կանոնիկական օրէնքը հաւաքել է բանադրուածների վերաբերմամբ: Պատիժներից առաջին և գլխաւորը նշանակուած է Ուրբանոս Բ. պապի նշանաւոր կոնդակի մէջ, որը թոյլ է տալիս իւրաքանչիւրին, եթէ նա կատարում է այդ եկեղեցու նախանձախնդրութիւնից դրդուած, սպանել բանադրուածին:

Միւսնոյն ժամանակ հրամայեց Միւնիստրի բոլոր եկեղեցիներին ամբիոններից քարոզել իմ դէմ — և այդ քարոզներից յառաջացած հետեանքն այն եղաւ, որ ոստիկանութեան նախագահը հրամայեց նախազգուշացնել ինձ իմ անձի դէմ մեքենայած ուժիւներից և ասել, որ լաւ կանեմ եթէ առանց ուղեկցի դուրս չգամ: Համարձակում եմ. Mousseigneur, այսպիսի մի հարց դնել, արդեօք պարտաւոր էի հնազանդութեան դէպքում բացատրել աշխարհին, որ անսխալական պապի այդ որոշումը բոլորովին համաձայն է աւետարանի բարոյականութեան:

Ես ակնարկեցի հիմունքների միայն մի մասը, որոնք հարկադրեցին ինձ հրաժարուել մերժելու և հնազանդելու մտքից. այդպիսի հիմունքներ շատ ունիմ բայց գրածներս իմ կարծիքով բաւական են գաղափար տալու համար, որ այդպիսի համոզմունքներով մի մարդ կարող է ներքին խաղաղութիւն և հոգեկան հանգստութիւն վայելել նոյն իսկ այն դէպքում, երբ նա կանգնած է յաւիտենականութեան շէմքի վերայ:

Ընդունեցէք, Monseigneur, խորին յարգանքս.

Յ. ԴԵՕԼԼԻՆԳԵՐ.

ԻԷ.

ԲՈՒՖՖՅՈ ՍՅՈՒԼԱ ՆՈՒԻՐԱԿԸ ԳԵՕԼԼԻԿԵՐԻՆ:

14 Հոկտեմ 1887 թ.

Հռչակաւոր ուսուցչապետ: Խնդրում եմ Ձեզ մի մեղադրէք իմ
խփփփ-լի-նը: Աստուած ազատէ այդտեսակ վարմունքից մերձա-
ւորներին հետ:

Դուք ասում էք. «ես չեզոքացած եմ»: Դա մի անմխիթար և
տխուր վիճակ է, որից բոլորս ցանկանում ենք Ձեզ ազատուած
տեսնել: Ի հարկէ անկարող եմ դրդել Ձեզ դէպի արիասիրտ վրձ-
ռականութիւն. այդ կարող է ընդհակառակը մեր Տէրը—«ԿԵՐԷՆԻ
ԼԱՔԱՆՈՒՄ»: Դուք աւելացնում էք, որ այդ իրողութիւնը—աչքի
առաջ ունենալով անցեալ հանգամանքները—ճշմարիտ միակը կը-
լինի—պատմութեան մէջ: Աւելի լաւ, թանկագին ուսուցչապետ.
Դուք կարող էք տալ եկեղեցուն եզակի մխիթարութիւն և Ձեր
հոգուն անչափ բարիք: Իսկ ինչ վերաբերում է մի քանի թու-
լամիտներին (թոյլ տուէք գործածել այս խօսքը), որոնք կը հա-
մարձակուէին Ձեզ դատել, ինչպէս որ Դուք վախենում էք այդ
բանից, հաւատացած եղէք, որ շատ շուտով ցոյց կը տան նոցա
իրանց տեղը: Միայն նոքա կարող են պնդել, թէ Դուք ամբողջ
տարիներ խփփ-լի-ն աշխատեցիք:

Մինչև 1870 թ. Ձեր կողմն էին բոլոր հակա-անսխալականնե-
րը (АНТИНФАЛЛИՇИЛИСТЫ), որոնք թէ ժողովում և թէ նորա-
նից դուրս օգտուում էին կատարեալ ազատութեամբ ընդդի-
մութեան իրաւունքից և մինչև անգամ կատաղութեամբ:

Մինչդէռ Ձեր այդպիսի չէզոք դիրք բռնելը 1870 թ. Յուլիսին
հաստատում է ամբողջ կաթոլիկական աշխարհի համոզմունքը,
որ դուք սխալանքների մէջ էք ընկած: Արդեօք նուա՞ղ արժէք
ունի Ձեզ համար ամբողջ կաթոլիկ աշխարհը քան այդ թուլա-
միտները:

Թող, հռչակաւոր ուսուցչապետ, չյուզէ ձեզ ոչինչ, եթէ Դուք
ցանկանում էք դուրս գալ չէզոք վիճակից: Նախ և առաջ բա-
ցարձակ վստահ եղէք պապի՝ մեր սուրբ հօր վերայ, Դուք գիտէք

որ ուրիշ նշանաւոր անձնաւորութիւններ բազմ կհամարէին իրանց նուիրել բարձր հովուապետին: Դուք կարող էք հպարտանալ Ձեր հնազանդութեամբ և կաթողիկ ընտանիքը տօնելով իւր հօր յօբելեանը կուրախանայ՝ տեսնելով նորա մօտ սիրելի որդուն:

Սպասելով մնամ միշտ պատրաստ Ձեզ ծառայելու և օգտակար լինելու: Խնդրում եմ հաւատացէք իմ առանձին տրամադրութեան:

† Լ. արքեպիսկոպոս Պետրի, առաքելական
նուիրակ:

14 Հոկտ. 1887 թ.

Յ Ա Ի Ե Լ Ո Ւ Ա Մ.

ԴԵՕԼԼԻՆԳԵՐ ԲԱՐՁՐԱՍՏԻՃԱՆ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆԻՆ.

7 Փետր. 1868 թ. 1).

Բարձրապատիւ Տէր: Ձեր գրած տողերը պատաւորեցնում են ինձ բուռն շնորհակալութիւնս յայտնելու, որովհետեւ նոցա մէջ— չնայելով բոլորին— երևում է այնպիսի բարեմական տրամադրութիւն, որի անկեղծութեան և պարզութեան դէմ եղած ամենափոքր կասկածն անգամ յանցանք է:

Հասկանալի է թէ որպիսի հաճոյքով կկատարէի Ձեր խնդիրը, կըհետեւէի Ձեր խորհրդին եթէ կարողանայի կատարել այդ առանց համոզմունքներս վիրաւորելու:

Դուք ցանկանում էք որ ես հրապարակաւ բացատրեմ պարոն Շօլլ—ի իմ անձի դէմ ուղղած վատաբանութիւնները: Նա հաշուել է ինձ Գալիլէյի, Ֆենելօնի, Հիրշերի և այլն, մի խօսքով նոցա թւում, որոնք հռոմէական դրան կողմից ենթարկուել են հալածանքի կամ գրաքննութեան: Իսկ ես ենթակայ չեմ եղել ոչ մէկին և ոչ միւսին. իմ շարադրութիւնները մինչ՝ այժմ էլ չեն ընկել ինդեկսի մէջ. հետեւաբար ես չեմ պատկանում այդ

1) Բարձրաստիճան եկեղեցականի նամակը, որին այստեղ պատասխանում է Դեօլլինգեր, դժբախտաբար գտնուած չէ նորա մահից յետոյ:

Հասարակութեան: Իկարկէ կարող էի այդ երկու խօսքով յայտնել, բայց այդպիսի բացադուրսութիւնն անշուշտ չէր կարող բաւականութիւն տալ ոչ Ձեզ և ոչ էլ ուրիշներին: Օրինակի համար այդ մատենագիրներն ու ընթերցողները՝ Volksbote Donauzeitung և այլ «բարեմիտ» լրագիրները կասէին, եթէ Դեօլլինգեր դեռ ևս չէ դատապարտուած, դորա պատճառը Հռւմի անդգուշութիւնն է բայց նա արժանի է այդ դատապարտութեան: Դուք ճանաչում էք մեր «մաքուր ջրի անդրլեռնականներին», (УЛТРАМОНТАНОВЪ ЧИСТОЙ ВОДЫ) ինչպէս նոքա իրանց անուանում են Pastorablat — ում, գիտէք նոյնպէս թէ ինչ են մտածում նոքա իմ շարագրութիւնների և նոցա հեղինակի մասին: Ընդհանրապէս կասէին, ինչո՞ւ ծանրաբեռնել հասարակութեան այն բացատրութեամբ, որ առանց այն էլ յայտնի է իւրաքանչիւրին, այսինքն նոցա, որոնք հետաքրքրւում են այդ իրերով: Վաղ ժամանակներից հետէ ըզգում են այն աճող զգուանքը, որով վերաբերում են լրագիրների հաղորդած տեղեկութիւնները անձիս վերաբերմամբ: Շատ սակաւ անգամ կատարել եմ այդ, բայց և ամեն անգամ կատարելուց յետոյ զոյ՞ղել եմ: Բոլորովին համոզուած եմ, որ եթէ այժմ բաւականութիւն տամ Ձեր ցանկութեան անշուշտ մի քանի օրից յետոյ պէտքէ զոյ՞ամ:

Դուք ցանկանում էք որ ես դուրս գամ թագստից, ուր որ խռոված նստած եմ: Սորանով պատկերացնում էք ինձ որպէս մի մարդ, որ իւր օրերը անցկացնում է անզգայ, անգործ մտածողութիւնները մէջ իրականապէս կամ միմիայն երեւակայութեամբ հասցրած վիրաւորանքների մասին: Ամենևին այդպէս չէ իմ հոգւո՞ւ վիճակը: Ես գործում եմ այն ինչ որ գործել եմ միշտ, հանգարաւ և ուշադրութեամբ հետևում եմ իրերի ընթացքին ամենայն օր աշխատում եմ լրացնել, ուղղել իմ ծանօթութիւնները: Բո այժմ յանուն կաթոլիկական կրօնի կատարուած շատ թշուարներէ և լքնում են սիրտս վշտով երբեմն ատելութեամբ, — որ յաճախ, ինձ թւում է, թէ կարծեցեալ բարեկամները և հովանաւորողներն, եկեղեցու աւելի վատ են վերաբերում գէպի եկեղեցին, քան յայտնի թշնամիները — այդ ճշմարիտ է: Բայց մի՞թէ

այս, ջեր կարծիքով նշանակում է խռովել: Այդ գէպում Ս. Բերնարդոս, Ֆենելոն և ուրիշ շատերը իրանց ժամանակ նստած անկիւնում նոյնպէս խռովում էին:

Ջեր կարծիքով և ցանկութեամբ ես պէտք է հրապարակաւ յայտնեմ իմ հնազանդութիւնը պապական գահին: Կարծում եմ որ շատ լաւ յայտնի է Ձեզ և մի բանի անգամ փորձած կլինիք նորա ճշմարտութիւնը՝ թէ qui s'exuse, s'accuse. Habemus confidentem reum, ex ore tuo te judico, sirve nequam ¹⁾ կրբացականչէր ամբողջ հասարակութիւնը, որի ներկայացուցիչ և վարդապետ են հանդիսանում Volksbote և Donauzeitung ամբողջ ջրի անդրլեռնականները, ինչպէս նորա ճշմարիտ ինքնագիտակցութեամբ իրանց անուանում են: Կարող էք մտածել որ այդ մարդիկ երբ և իցէ կներեն իմ յանդգնութիւնը, որով երբեմն այստեղ երբեմն այստեղ թոյլ եմ տուել արտայայտել իմ սեպհական համոզմունքը, որ բոլորովին նման չէ նորան, որ հենց այժմ յաջող ընթացք ունի Հռոմում: Երբէք: Ես ճանաչում եմ իմ քաջերին (Pappenheimer): Ինձ համար այդ ջրջանում անգառնալի նշանակութիւն ունի—Hic niger est, hunc tu, Romane, Caveto! ¹⁾ Ինքներդ, կարծում եմ, կզարմանայիք, եթէ գիտենայիք թէ ով և ինչու համար ամբաստանութիւն է արել ինձ վերայ Հռոմում: Այստեղ ես կարող էի պատմել Ձեզ այդ պատմութիւնը: Գիտականների ժողովի վիճակի մասին, որ ի հարկէ չի կրկնուի, դուք լաւ գիտէք: Մեր այն ժամանակ ձեռնարկած գործը կատարուել ցաւ լիովին քաջալերութեամբ և նոյն իսկ մասնակցութեամբ երեւոյ եպիսկոպոսների, որոց թւումն էր մեր արքեպիսկոպոսը: Մենք բոլորս արգարե կարծում էինք, որ գործել ենք յօգուտ եկեղեցւոյ՝ շահերին, և ինչ վիճակ հասաւ առանձնապէս ինձ դորա համար Հռոմից: Ի՞նչ պէտք է լսելի ես յանդգնութեանս և ձգտումներից մասին Գերմանիայի գիտնականներին խորհրդի հրաւիրելու համար:

1) Ով ներողութիւն է խնդրում, նա ինքը մեղադրում է իրան: Խոստովանողին գտան յանցաւոր, քո բերանով եմ դատում քեզ անպիտան ծառայ.

մար: Եւ այս բոլորը փուլ եկաւ գլխիս գերմանացիների մատնութիւնների և դրդումների պատճառով: Ի՞նչ կասէին հին բարեկամներս ու աշխատակիցներս՝ Մօլիէր, Գօրրէս, եթէ նոքա տեսնէին նոյնանման դէպքեր: Ես գիտեմ թէ ինչ կ'սէին նոքա. ես գիտեմ որ նոքա երկուսն էլ, որոնք այժմ կոչւում են անդրլեռնականներ — մէկն աւելի խիստ, իսկ միւսը մեղմ — յասէին նոքա «հեռու ինձանից»: Quid nobis et vobis! Դուք այնպիսի մի սերունդ էք, որի հետ չի կարելի մի բան անել:

Երբ աւելի քան յիսուս տարի պարապում է մարդ անցեալ պատմութեան ուսումնասիրութեամբ, այն ժամանակ միայն կրտսւորի փոքր ինչ հասկանալ պատմական նեմեզիդան¹⁾ պատճառի և հետեանքի կապակցութիւնը: Էս ուսումնասիրեցի Սպանիայի պատմութիւնը՝ ինչպէս քչերն իմ ժամանակակիցներից և և դորա համար այնտեղի նորագոյն անցքերն ամենևին չգարմացրին ինձ: Վերջին ժամանակներս Հռոմ երկար և յամառութեամբ զբաղուեց Սպանիայով և ի՞նչպէս: Նախ՝ պապն ի նշան իւր առանձին յարգանքի և մատուցած ծառայութիւնների փոխարէն . . . Իզաբելա թագուհուն . . . ուղարկեց ոսկի վարդ: Երկրորդ՝ մօտերքս կոնսիստորիայի հրապարակական նիստում գովաբանական ճառ խօսեց հաւատաքննութեան (ИНКВИЗИЦИЯ) մասին և հրատարակեց վերջինս իբրեւ ամենալաւ բարերար և եկեղեցական և հաստատութիւն: Դուք այդ մասին կարող էք կարդալ Pastorolblatt-ում: Երրորդ՝ պապը սուրբ հրատարակեց հաւատաքննիչին և հրամայեց բոլոր Սպանիացիներին պաշտել նորան այնուհետեւ որպէս օրինակելի անձն քրիստոնէական բարեմասնութեան: Այժմ Սպանիան պատասխանում է և պէտք է պատասխանէ ապագայում վերոյիշեալ երեք ալլոկուցիաներին պապի ճառ կարդինալների ժողովում): Այո՛, կայ վրէժխնդրութիւն:

Ի՞նչպէս էք կարծում յարգ՝ Տէր և խնամակալ: Եթէ ես

1) Նեմեզիդա — վրէժխնդրութեան աստուածուհի հնում:

երբ և իցէ պարտաւորիմ տալ հրապարակաւ առհաւատչեան, ինքնըստինքեան հասկանալի է, անպայման և անստճման հնազանդութեան և խոնարհութեան հռոմէական գահին, որ և է կասկածի տեղ, չորալու համար, ապա ուրեմն պարտական չեմ յայտնելու իմ ամենահպատակօրէն համաձայնութիւնը (adhesion) միւսնոյն ժամանակ հաւատաքննութեան գովասանքներին և Դուպետրն Արքեպիսկոպոսի Կանոնիզացիային¹⁾։ Արդեօք պարտական չէի ասելու. «Թէպէտ ես» միւս բոլոր սպանական պատմութեան ծանօթ անձնաւորութիւնների հետ, մինչև այժմ այն կարծիքին էի, որ հաւատաքննութիւնը անթիւ չարիքներ է հասցրել Սպանիային, բայց այդ ալլօկուցիաների ժամանակից ես իսկոյն ոչնչացրի այդ կարծիքը և այժմ ամեն կերպ պէտք է հաստատեմ որ *Roma locuta est*, հաւատաքննութիւնը ամենալաւ բանն է և Սպանիան չէր կարող ուրիշ ոչ մի լաւ բան անել, բան հաւատաքննութիւնը նորից հաստատելը։ Դուք գիտէք որ ուլ ասում է Այիբը, նա պէտք է ասէ և Բ-ը։ Յանկալի էր իմանալ Ձեր կարծիքը և խորհուրդը։

Վերջացնելուց առաջ մի խօսք զոկտոր Պիլսերի մասին։

Բաւական էր նկատելիք, որ ես երեք ամսուայ ընթացքում միայն մի անգամեմ տեսել նորան և այն էլ միայն հինգ րոպէ տեսակցութեան ժամանակ նա ինձ պատմեց մի բարձրաստիճան օտարական պարոնի այցելութեան մասին, որը ցանկացել էր նորա միջնորդութեամբ նախապատրաստել ինձ իւր այցելութեան։ Ահա իմ բոլոր յարաբերութիւնը այդ մարդու հետ։

Այս երկար նամակից Դուք կը տեսնէք գոնէ, որ ես բարձր եմ գնահատում Ձեր ինձ ցոյց տուած բարեկամական և բարեացակամ տրամադրութիւնը։ Ես Ձեզ տուի միջոց աւելի խոր թափանցելու իմ ներքին աշխարհի, կարծիքների և շարժառիթների մէջ, որին շատ քչերն են որժանանում։ Մերժեցէք, եթէ տեսնէք որ ես մոլորուած եմ. Դուք գիտէք որ ես խոյս չեմ

1) Հռոմէական—(աթուրիկական եկեղեցում նշանակում է սրբերի կարգը դասել, Թարգմ.)

տալիս յանդիմանութիւններից և իմ կարծիքների ուղղելուց:
Վերջապէս պէտք է խնդրեմ Ձեզ որ այս նամակը կարգաւուց
յետոյ հարկը պահանջած ժամանակ վերադարձնէք ինձ: Ես չու-
նիմ նորա պատճէնը և հեշտութեամբ կարող է ռպատահել, որ
կարիք զգամ ուրիշներին ևս բացատրելու իմ այժմեան գրու-
թիւնը և այլն:

Ձեր անձնուէր (totus tuus)

Յ. ԴԵՕԼԼԻՆԳԵՐ.

Յ. Գ. Ի նշան անկեղծ և բարեկամական սիրոյ ուղարկում
եմ Ձեզ այս նամակի հետ Ձեզ յայտնի գրքի¹⁾ երկրորդ հրա-
տարակութիւնը տեղ տեղ յաւելուածներով:

1) Անկախ և «Christenthum und Kirche».